

Boeken

Thea Derks

Oskamp, J. (2016)

Een behoorlijk kabaal: een cultuurgeschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw.

Amsterdam: Ambo | Anthos.

Prijs: € 34,99

Bibliotheek Boekmanstichting: 17-050

Nederland heeft van oudsher een stiefmoederlijke houding jegens de kunstwereld. Dit betoogt Jacqueline Oskamp in *Een behoorlijk kabaal: een cultuurgeschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw*. De ondertitel is ietwat misleidend, want het boek behandelt een klein deel van de muzieksector en richt zich vooral op de voortdurende strijd van Nederlandse componisten voor meer waardering en financiële ondersteuning. Een strijd die tot op de dag van vandaag voortduurt.

Oskamp voert een bonte stoet op van – voornamelijk – mannen die zich inzetten voor de emancipatie van de componist. Zo stond Jan van Gilse (1881-1944) zowel aan de basis van het Genootschap Nederlandse Componisten (1911) als het Bureau voor Muzikale Auteursrechten (1913), en zagen de Notenkrakers rondom Misha Mengelberg (1935-2017) en Reinbert de Leeuw (1938) in 1982 hun inspanningen voor structurele ondersteuning bekroond met de oprichting van het Fonds voor de Scheppende Toonkunst – inmiddels alweer opgegaan in het veel bredere Fonds voor de Podiumkunsten.

Het boek is vernoemd naar *Een behoorlijk kabaal*, een reeks concerten die Misha Mengelberg en de kunstenaar Wim T. Schippers in 1975 in het Amsterdamse Mickery Theater organiseerden. Aan de hand van 'onnavolgbaar muziektheater' wilden zij de verschillende betekenissen van een concert onderzoeken. Het was slechts een van de vele manieren waarop de jongere generaties het als gezapig beschouwde Nederlandse muziekleven wilden revitaliseren.

Jaren vijftig en zestig: ruimhartige ondersteuning

Dat de om vernieuwing roepende jongeren op een muur van onwil en onbegrip stuitte, is al in vele publicaties ontkracht. Oskamp wijst

er nogmaals op hoe ruimhartig de cultuur in de jaren vijftig en zestig werd ondersteund. Eerst door Jo Cals en vervolgens door Marga Klompé, respectievelijk staatssecretaris en minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Vanaf de jaren negentig zette echter weer een regressie in, toen links de ideologische veren afschudde en het neokapitalisme omarmde. De roep om maatschappelijke relevantie en het vergaren van eigen inkomsten werd steeds luider en leidde in 2010 tot een dramatische korting op het cultuurbudget. Sindsdien wordt het creatieve proces 'vanaf het allereerste moment ondergeschikt gemaakt aan de verkoopbaarheid van het product', betoogt Oskamp.

Talent wordt niet gekoesterd

Oskamp schetst een beeld van een land dat zijn talenten maar niet wil koesteren. De periode vóór de Tweede Wereldoorlog wordt verteld vanuit het perspectief van pionier Daniel Ruyneman (1886-1963). In het eerste deel zien we hoe hij als verwoed voorvechter van nieuwe muziek buitenlandse grootheden als Stravinsky en Bartók naar ons land haalt, succesvolle concertseries initieert en belangengroepen opricht voor Nederlandse componisten.

In het tweede deel volgen we losjes Peter Schat (1935-2003), een bewonderaar van Ruyneman. Schat staat in 1962, samen met Fluxus-kunstenaars als Nam June Paik en Willem Breuker, aan de basis van de tgendraadse Mood Engineering Society, is in 1969 betrokken bij de Notenkrakersactie en verzet zich fel tegen de komst van de Stopera, in zijn woorden een 'overmaats Apeldoorns bejaardenpaviljoen'. In talloze polemieken fulmineert hij tegen het vermeende provincialisme van het Nederlandse muziekleven en tegen het gebrek aan waardering voor muziek van eigen bodem.

Deze veronachtzaming van Nederlandse muziek loopt als een rode draad door het boek. Het is een bekend, maar wrang gegeven dat het Nederlandse muziekleven juist tijdens

de Duitse bezetting een sterke impuls kreeg. In het vijfde hoofdstuk ontleeft Oskamp haarfijn de dubbele moraal waarmee veel componisten en musici – ook Ruyneman – zich in deze periode staande hielden. Onder het motto 'doe niet principieel' sloten zij de ogen voor de jodenvervolgning en maakten zij dankbaar gebruik van het door de bezetter opgetuigde prijzen- en opdrachtenfonds. Slechts enkelen, onder wie Hendrik Andriessen en Jan van Gilse, hielden hun rug recht.

Moderne maatschappijvisie

Zoals een literatuurstudie eigen, presenteert Oskamp nauwelijks nieuwe feiten. Zij formuleert wel enkele interessante inzichten. Zo koppelt zij het gebrek aan nationale trots aan de verzuiling die ons land tot lang na de oorlog in haar greep hield. Opmerkelijk is haar suggestie dat de romantiek hier te lande pas eindigde in 1949, met de onafhankelijkheid van Indonesië. Hadden wij daarvoor harts-tochtelijk terugverlangd 'naar de orde, rust en regelmaat uit de jaren dertig', door het verlies van onze kolonie werden we als het ware gedwongen een moderne maatschappijvisie te omarmen. Ook in de muziekwereld kregen nieuwe ontwikkelingen meer ruimte. Zo werd de al in 1946 door Walter Maas voor jonge componisten opengestelde Villa Gaudeamus een ontmoetingsplek van nationale en internationale avant-gardisten. Kees van Baaren belichtte als conservatoriumdirecteur de atonale en seriële muziek.

Een behoorlijk kabaal zit vol rake observaties en treffende formuleringen, bijvoorbeeld dat de leidsman in het boek, Ruyneman, gaandeweg 'links en rechts wordt ingehaald door andere initiatieven'. Jammer overigens dat Oskamp hier wel nieuwlichters noemt als Walter Maas en Kees van Baaren, maar niet Elie Poslavsky. Deze (alt)violist en dirigent richtte in 1957 het Haags Ensemble voor Nieuwe Muziek op en stond net als Ruyneman op goede voet met grote internationale componisten, onder wie Pierre Boulez. Hij bracht hun werk in

ons land met veel succes onder de aandacht en tekende voor menige Nederlandse première. Ook de pianist Ton Hartsuiker komt er met één vermelding (als oprichter van Ensemble M) bekaaid vanaf.

Dat wij een aangeboren minachting voor de kunsten zouden koesteren wordt enigszins gelogenstraft door de grootse subsidie-stromen die enige decennia ons land bevoelden. Maar dit alles neemt niet weg dat Oskamp in het relatief korte bestek van 350 pagina's de Nederlandse muziek van de afgelopen honderd jaar succesvol in politiek en maatschappelijk perspectief heeft geplaatst.

Peter Kuenzli

Wilders, M.L. en E. Mentegazzi (2016)

[RE]FRAME: Ripensare la fabbrica: la prospettiva dei fruitori nel processo di trasformazione = De fabriek herontdekt: het perspectief van gebruikers in het transformatieproces.

Amsterdam: East wind academic publishers.

Prijs: € 26,00

Bibliotheek Boekmanstichting: 17-037

In het hele Noord-Atlantische gebied hebben de oude industriesteden zichzelf opnieuw moeten uitvinden. Als gevolg van globalisering en toenemende concurrentie zijn in dit deel van de wereld in hoog tempo grote delen van de zware industrie verdwenen. Architectuur en stedenbouw houden zich als gevolg daarvan steeds vaker bezig met de transformatie van oude industriegebieden in grote industrie- en havensteden zoals Portland, Manchester, Hamburg, Duisburg, Zürich en in Nederland steden als Enschede, Hengelo, Eindhoven, Maastricht, Rotterdam en Amsterdam (Noord). In Italië heeft Turijn grote faam als cultuurstad en barokke hoofdstad van het oude koninkrijk

Savoie, maar het is tevens de stad waar de autofabrikant Fiat zich als industriële grootmacht heeft ontwikkeld met alle toeleverende industrie daaromheen. Het Lingotto-complex behoort met de Rotterdamse Van Nellefabriek tot de absolute Europese hoogtepunten van de moderne industriearchitectuur en beide complexen hebben na veel gepuzzel een duurzame nieuwe bestemming gevonden.

Maar Turijn zit nog vol rafelranden

van grote desolate fabriekscomplexen die wachten op een duurzaam nieuw gebruik. Daarvoor is een programma nodig en moeten er gebruikers gevonden worden die een nieuwe exploitatie kunnen dragen. Niet de *hardware* (de gebouwen en de constructie) is de grootste uitdaging, maar de *software* (voor welke activiteiten zijn de gebouwen geschikt te maken met welke programmering?) en de *orgware* (hoe organiseren we de beoogde gebruikers in het planproces, de ontwikkeling en het beheer?).

Deze tweetalige publicatie doet verslag van een tweejarig onderzoek naar het hergebruik van verlaten industrieel erfgoed en de transformatie daarvan tot locaties voor de podiumkunsten. Het onderzoek is uitgevoerd met architecten, docenten en studenten van de architectuurfaculteit van Turijn, in samenwerking met deskundigen en gebruikers, onder meer uit kringen van het Balletto Teatro di Torino en de Fondazione del Teatro Stabile di Torino. →

Tapijtfabriek Paracchi

Het geeft om te beginnen een beschrijving van twee industrie-complexen die met succes zijn getransformeerd tot fraaie en prijs-winnende cultuuraccommodaties: de Fonderie Teatrali Limone en de Lavanderia a Vapore. Prachtige projecten met een veelzijdige programmering die niet alleen cultuuractiviteiten accommoderen maar ook voor veel mensen het geheugen vormen van de stad en het zware werken in die stad. Zij dienen als referentie voor het ontwerpend onderzoek naar de hergebruiks-mogelijkheden van de ontmantelde tapijtfabriek Paracchi. Deze grote fabriek maakt deel uit van een groter gebied met tal van industrieën langs het riviertje de Dora. Al eerder zijn daar de staalfabrieken van Teksid getransformeerd tot een park, woningen en een kerk van de hand van architect Mario Botta. Op de oude Michelinlocatie zijn woningen en een winkelcentrum verzezen. De werkplaatsen van machinefabriek Savigliano hebben plaatsgemaakt voor kantoren, winkels en woningen.

De tapijtfabriek Paracchi werd in 1901 opgericht en was de eerste in Italië die mechanisch tapijten produceerde in tal van stijlen. De fabriek was marktleider in Italië en op het hoogtepunt in de jaren dertig werkten er 2000 mensen. Ook deze fabriek kon de concurrentie vanaf de jaren tachtig niet meer aan en is in 2001 in sterk gereduceerde vorm verder gegaan buiten Turijn. Michele Paracchi, de kleinzoon van de oprichter en eigenaar van de fabriek, heeft intensief meegedraaid in het onderzoek en zich ook bereid verklaard in het complex de geschiedenis van de fabriek en tal van bewaard gebleven machines een plek te geven. Het onderzoek heeft zich toegespitst op een monumentaal deel van de oude fabrieken waarvoor nog geen nieuwe bestemming is gevonden en dat al lang staat te verloederen.

Onder de bezielende leiding van de beide auteurs is in het ontwerp-laboratorium RE-FRAME systematisch een onderzoeks- en ontwerpproces

doorlopen waarbij verschillende ontwikkelscenario's zijn verkend en afgewogen. Bij de analyse is een zelf ontwikkeld werkmodel gebruikt. Volgens dit model verzamelden alle deelnemers inbreng rond zes gezichtspunten: gebied, gebouw, geheugen, gebruikers, programma en uitgangspunten voor het ontwerp (concept). Het levert een boeiend structuurontwerp op voor de monumentale fabriek met zijn heldere betonstructuur en bebouwde binnen-plaats. Zeker zo belangrijk: het levert werkervaring en inspiratie op voor een jonge generatie architecten voor wie het vaak moeilijk is regulier werk te vinden.

Het is een leuke en relevante publicatie geworden. Lezing van het goed verzorgde boekwerk levert ook vragen op: waarom zijn de buurt-gemeenschap en de lokale politiek niet intensiever betrokken bij het ontwerpend onderzoek? Waren er geen andere (commerciële) bestemmingen die de exploitatie kansrijker zouden kunnen maken? Was het misschien nuttig geweest om van meet af aan niet alleen te discussiëren, te schrijven en te tekenen maar ook te rekenen om te komen tot een businesscase op basis waarvan het project verder gebracht kan worden naar planvorming, realisatie en exploitatie?

Zonder dit soort creatieve initiatieven en zonder cultuur hebben de oude industriesteden geen toekomst, maar om ze te laten slagen moet de ontwikkelstrategie op werkelijk alle punten een sluitend verhaal en proces hebben. RE-FRAME levert daaraan een belangrijke bijdrage maar nog geen complete onderbouwing voor een haalbaar en maakbaar project.

Leen Wisker

Hemels, S. en K. Goto (ed.)
(2016)

Tax incentives for the creative industries.

Singapore: Springer.

Prijs: € 125,00

Bibliotheek Boekmanstichting: 17-045

Uit de praktijk blijkt dat fiscale literatuur voor niet-fiscalisten vaak lastig leesbaar is. Hoe is dat bij dit boek? De schrijvers leggen de lat hoog. De inhoud moet in academische zin toegevoegde waarde leveren aan wetenschappelijk onderzoekers en studenten, maar óók leesbaar en toegankelijk zijn voor politici, beleidsmakers en overige lezers die overzicht en verdieping zoeken op het gebied van fiscale voordelen voor de creatieve industrie. Die laatste doen er dan verstandig aan zich te concentreren op het tweede gedeelte van het boek: de praktijkvoorbeelden.

Wat onmiddellijk opvalt zodra je dit boek openslaat, is de degelijke structuur. Vanaf de eerste pagina weet je als lezer direct wat je te wachten staat. Elk hoofdstuk is minutieus, op exact dezelfde manier opgebouwd; een kernachtige samenvatting van het hoofdstuk, de vermelding van kernwoorden, inleiding, inhoud, conclusies en bronvermeldingen. Het is dankzij die overzichtelijke structuur dat het boek ook als naslagwerk geschikt is.

Vanwege het praktische gehalte zijn de hoofdstukken over 'Tax incentives for museums and cultural heritage', 'Tax incentives for the audio visual industry', 'Tax incentives for the art market', 'Tax incentives for copyright' en 'Tax incentives for artists' bijzonder lezenswaardig. De eerste drie zijn van de hand van Sigrid Hemels en de laatste twee van Dick Molenaar. Vanwege het mondiale karakter van *tax incentives* worden al deze onderwerpen in internationaal perspectief gezien.

Drie eigenschappen

Terecht stelt Kazuko Goto eerst de essentiële vragen wat nu eigenlijk onder de creatieve industrie moet worden verstaan en waarom overheden deze überhaupt financieel ondersteunen. Als antwoord op de laatste vraag zijn er vele verklaringen denkbaar, alle geworteld in culturele en economische motieven. Drang naar vernieuwing, behoud van culturele identiteit, maar ook inzet van creatieve industrie als motor van economische groei, werkgelegenheid, innovatie en handel.

Onderzoekster Goto duidt de creatieve industrie aan de hand van drie karakteristieke eigenschappen:

- Creatieve industrieën hebben zowel culturele als economische eigenschappen;
- Creatieve industrieën zijn een combinatie van (creatie van) culturele inhoud (kunst) en commercie;
- Creatieve industrieën bestaan uit non-profit- en for-profit-organisaties.

Sigrid Hemels maakt duidelijk dat overheidsstimulering van creatieve industrieën via het instrument van *tax incentives* – resulterend in vermindering of uitstel van belastingheffing – mondiaal toegepast wordt. Vaak zeer tegen de zin van fiscaal deskundigen. Het zou leiden tot oneerlijke concurrentie en uitholling van de primaire functie van belastingwetgeving: budget vergaren voor overheidsuitgaven. Vooral vanwege betere controlemogelijkheden zou rechtstreekse subsidiëring te prefereren zijn. Hemels concludeert dat de keuze voor een systeem gebaseerd moet zijn op zowel politieke beleidsdoelstellingen als fiscale overwegingen.

Praktijkvoorbeelden

Na deze meer theoretische beschouwingen volgen de praktijkvoorbeelden. Hemels gaat specifiek in op *tax incentives* voor musea en cultureel erfgoed. Als belangrijke subsector van de creatieve industrie is er vanuit de internationale overheden veel aandacht voor deze

instellingen. Uitvoerig gaat Hemels in op de veelheid aan fiscale regelingen, bezien in internationaal perspectief en onderbouwd met cijfervoorbeelden.

Zo wijst onderzoek in 177 landen uit dat 77 procent op enigerlei wijze *tax incentives* biedt aan *corporate donors* en 66 procent aan *individual donors*. Van de hoge inkomenslanden biedt maar liefst 80 procent *tax incentives* aan zowel *corporate* als *individual donors*. Het gaat daarbij om fiscale regelingen waarbij

donaties in aftrek op (belastbaar) inkomen mogen worden gebracht, waarbij een korting op verschuldigde belasting wordt gegeven, waarbij de donateurs zelf een deel van de door hen verschuldigde belasting mogen toedelen aan instellingen of waarbij niet de donateurs maar de instellingen zelf het belastingvoordeel genieten.

Fiscaal vriendelijkst

Zoals gezegd is het boek ook bedoeld voor politici en beleidsmakers. Dat geldt zeker voor Nederland. Want hoewel Nederlandse politici regelmatig met grote stelligheid beweren dat *tax incentives* geen stimulerend effect hebben, blijkt uit onderzoek dat het effect op de financiële omvang van donaties wel degelijk groot is. In de hoge-inkomenslanden met *incentives*

doneert 47 procent van de bevolking aan liefdadigheid, 12 procent meer dan in landen zonder *incentives*. Wellicht een goed idee om enkele exemplaren van dit boek te doneren aan deze politici.

Hemels toont ook aan dat de vorm waarin een *tax incentive* wordt gegoten van grote invloed is op de hoogte van het belastingvoordeel en daarmee op de netto gift (gift minus belastingvoordeel). Nederland doet het wat dat betreft overigens internationaal gezien goed met de volledige aftrekbaarheid van de alom bekende periodieke gift. De combinatie van het ontbreken van een maximaal aftrekbaar bedrag en een toptarief van 52 procent, maakt dat Nederland in dat geval, onder andere in vergelijking met Duitsland en de VS, veruit als fiscaal vriendelijkst uit de bus komt.

Als je naar de vormen kijkt dan zijn giftenaftrek (*income deduction*) en directe vermindering van verschuldigde belasting (*tax credit*) bekend. Maar hoe zit dat met *tax assignment*? Verschillende Oost-Europese landen hanteren dit systeem waarbij belastingplichtigen 1 of 2 procent van de door hen verschuldigde inkomstenbelasting mogen doneren aan een non-profit-organisatie. In een tijdperk waarin individualisme en zelfbeschikking van grote betekenis zijn, lijkt een systeem waarbij je zelf beslist waar een deel van jouw belastinggeld naartoe gaat ideaal.

Zoals in mijn inleiding gesteld, leggen de schrijvers de lat hoog. Een boek dat pretendeert toegevoegde waarde te leveren aan wetenschappers, studenten, politici, beleidsmakers én andere geïnteresseerde lezers, moet wel van bijzonder gehalte zijn. En dat is het. ●